

ביאורים

297 -ו- הסבר פסוקים שמורים על מניעת הבחירה

מהדורת אור עזיון

מפסוקים רבים בתורה ניתן להבין, שהקב"ה מכריח את האדם לעשות פעולות מסוימות ללא בחירה חופשית, טעות זו נובעת מהבנה לא נכונה של הפסוקים, בעקבות רוחבה של השפה העברית. למילים רבות יש משמעות נוספת מעבר למובן הרגיל שלהן. רבנו מביא שמונה סוגים של טעויות הקיימים עקב חוסר הבנה בלשון הקודש.

²⁹⁸ **טעות ראשונה** - ישנו בלבול בין מניעה על ידי אזהרה ואיום, לבין מניעה בפועל. למשל, הקב"ה אומר לאבימלך (בראשית כ, ו): "ואחשך גם אנוכי אותך מחטו ליי", אפשר להבין שהקב"ה מנע מאבימלך את האפשרות המעשית לחטוא, אך אין זו הבנה נכונה, אלא הקב"ה מנע ממנו מלחטוא בכך שהודיע לו ששרה אשת איש, ואיים עליו (שם ג): "הנך מת על האשה אשר לקחת", וכן (שם ז): "ואם אינך משיב דע כי מות תמות" ולא מנע ממנו את הבחירה. למעשה, אם אבימלך היה רוצה, היה יכול להמשיך לחטוא, והיה נענש על כך, והוא בחר שלא לחטוא. הכתוב מתאר זאת כאילו הקב"ה הכריח אותו לא לגעת בה: "על כן לא נתתיך לנגוע אליה".

²⁹⁹ ההבנה הזו בפסוק דומה להבנת הפסוק המדבר על אדם המגרש את אשתו, שאסרה עליו התורה לחזור להתחתן איתה לאחר שנישאה לאחר, שנאמר (דברים כד, ד): "לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה", ברור שאין הכוונה באמירה: "לא יוכל" למניעה פיזית, מבחינה מעשית הוא יכול לקחת אותה שוב, אלא הכוונה במילים: "לא יוכל", שהתורה אוסרת זאת.

³⁰⁰ וכך נאמר גם ביחס לקרבן פסח (דברים טז, ה): "לא תוכל לזבוח את הפסח באחד שעריך", ברור שגם כאן אין הכוונה למניעה פיזית, אלא לאיסור הלכתי, אל תזבח את הפסח באחד שעריך אלא רק בירושלים. זו גם הכוונה אצל אבימלך, הייתה לו בחירה חופשית, ואם היה רוצה לחטוא הייתה לו אפשרות, אלא שלא רצה לעשות זאת מפני שה' איים עליו, ועל זה נאמר (בראשית כ, ו): "ואחשך גם אנוכי אותך מחטו ליי".

³⁰¹ **טעות שנייה** יש שהבינו שה' מונע מעם ישראל לתקן את דרכיו, כמו שניתן להבין מדברי ה' לישעיה (ו, י): "השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע, פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו", אולם הבנה זו לא נכונה. כוונת הכתוב, שהקב"ה יביא על ישראל מקרים קשים שימנעו מהם לעצור לחשוב, כמו שנאמר (דברים כח, כט): "והיית ממשש בצהריים", וכן (איוב ה, יג-יד): "לוכד חכמים בערמה, ועצת נפתלים נמהרה, יומם יפגשו חושך", וכן (איוב יב, כד-כה): "מסיר לב ראשי עם הארץ... ימששו חושך ולא אור". המשך הכתוב בישעיה: "פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו", משמעו, שאם ה' לא ישמין את ליבם, הם ימצאו דרך להלחם עם האויבים וינצלו מהעונש.

³⁰² **טעות שלישית** יש בתורה פסוקים המדברים על כך שה' מחזק את ליבו של האדם, כדי שיוכל לעמוד ברעה או שמועה רעה הבאה עליו, יש שהבינו מכך, שהקב"ה מסיר את יכולת הבחירה מהאדם, אך אין זה נכון, הקב"ה מחזק את רוחו של האדם שלא ייכנע לקשיים, כמו שנאמר אצל פרעה (שמות ז, ג): "ואני אקשה את לב פרעה", "וחזקתי את לב פרעה" (שמות יד, ד), "כי אני הכבדתי את ליבו" (שמות יא, א), וכן בסיחון מלך האמורי נאמר (דברים ב, ל): "כי הקשה ה' אלהיך את רוחו".

³⁰³ כל הפסוקים הללו מורים על חיזוקו של האדם מול מציאות קשה על מנת שיוכל לעמוד בה. כך ביחס לפרעה, שה' חיזק אותו כדי שיוכל לקבל את כל המכות, כמו שאומר הפסוק (שמות ט, טו-טז): "כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך ואולם בעבור זה העמדתיך". וכן סיחון היה צריך חיזוק לאחר ששמע על הניסים הגדולים שהיו לבני ישראל, כי שמועה זו הטילה מורכ ביושבי הארץ כמו שנאמר (דברים ב, כה): "אשר ישמעון שמעך ורגזו וחלו מפניך".

³⁰⁴ גם אנשי כנען, עליהם נאמר בכניסת המרגלים ליריחו: "ונשמעו וימס לבבנו", היו צריכים חיזוקו את ליבם כדי שילחמו עם ישראל, ואז יוכלו ישראל להשמיד אותם, כמו שנאמר (יהושע יא, כ): "כי מאת ה' הייתה לחזק את ליבם לקראת המלחמה את ישראל למען החרימם".

מניעת בחירה
באמצעות איום

1- ²⁹⁷ וְיִכְוֶינִי שְׂדֵבְרָתִי בְשֵׂאלוֹת הָאֱלֹהִים מָה שֵׁישׁ בּוֹ דִי, מִתְחַיֵּב הַמְעִין בְּסִפְרֵי הַלְשִׁיב בְּתַשׁוּבוֹתָם כְּכֹל מֵה שִׁימְצָאָהוּ דוֹמָה לָהֶם. וְאַחַר כֵּן אֲחַבֵּר אֶל הַדְּבָרִים הָאֱלֹהִים כֹּל הַפְּסוּקִים אֲשֶׁר יֵשׁ בָּהֶם סְפָקוֹת וְשִׁבוּשִׁים בְּעֵינֵי הַהֲכָרָח, וּמִפְּנֵי רַבָּם בְּעִבּוּר רַחֲב הַלְשׁוֹן. כְּאֲשֶׁר זָכַרְתִּי בְּמֵאמְרֵי הַיְחוּד, כִּי הַלְשׁוֹן אִם לֹא תִרְחִיב, לֹא יִמְצָא בָּהּ כִּי אִם הַדְּבָר בְּלִבָּד, רְאִיתִי לְזָכַר מִיָּנִי הוֹצָאתָם עַד שִׁיְהִיו נְאוֹתִים לְמֵה שֵׁישׁ בְּשִׁכְלִי, וְכֵאֲשֶׁר אֶסְפֵּר כִּמְה מִיָּנִים הוּא, וְזָכַרְתִּי מִכֹּל מִיָּן מֵהֶם קִצָּת, וְהַמְעִין בְּסִפְרֵי הַזֶּה יִחַבֵּר כֹּל מִיָּן וְכֹל אִישׁ אֶל מִיָּנֵהוּ בְּשִׁכְלֹו וּבְתוֹבָנֹתוֹ. וְאָמַר שֶׁהֵם שִׁמְנָה מִיָּנִים, ²⁹⁸ הֲרֵאשׁוֹן מֵהֶם שְׁעַר הַהֲזָהָרָה, וְדָמָה לְבִנֵי אָדָם הַמְנִיעָה בְּאֲהָרָה כְּמִנְיַעַת הַמְעֵשָׂה, וְיֵשׁ בֵּינֵיהֶם הַפְּרָשׁ גְּדוֹל, וְזֶה כְּאֵמְרוֹ לְאֲבִימֶלֶךְ (בְּרֵאשִׁית כ, ו): וְאַחֲשֶׁךְ גַּם אֲנֹכִי אוֹתְךָ מִחֲטוֹ לִי, סָבְרוּ שֶׁהוּא מְעֵשָׂה, וְלֹא מְנַעוּ כִּי אִם בְּהֲזָהָרָה וּבְהוֹדָעָה שֶׁהוּא אֲשֶׁת אִישׁ וּבְהַפְחָדָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר לוֹ (שם ג): הֲנָךְ מֵת עַל הָאִשָּׁה אֲשֶׁר לָקַחְתָּ, וְהִיא בְּעֵלְתָּ בְּעַל, וְאָמַר לוֹ עוֹד (שם ז): וְאִם אֵינְךָ מְשִׁיב דַּע כִּי מוֹת תָּמוּת יִשָּׂא גְרוּשְׁתּוֹ אַחַר שִׁנְשָׂאתָ לְאַחַר, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (דְּבָרִים כד, ד): לֹא יוּכַל בְּעֵלָה הֲרֵאשׁוֹן אֲשֶׁר שִׁלְחָה לְשׁוּב לְקַחְתָּהּ וְגו', וְהוּא יִכּוֹל בְּבַחֲרֵיהָ וְאֵינְנוּ יִכּוֹל בְּמִצְוָה. ³⁰⁰ וְכֵאֵמְרוֹ (דְּבָרִים טז, ה): לֹא תוּכַל לְזַבַּח אֶת הַפְּסַח בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ וְהַדּוֹמָה לָזֶה.

מניעה מתיקון

³⁰¹ וְהַשְּׂנִי הַמְנִיעָה מִתְקַנּוֹת הָעוֹלָם וְטוֹבוֹתָיו, וְחֲשָׁבוּ זֶה הַכְּרַח, וְהוּא כְּאֵמְרוֹ (ישעיה ה, י): הַשְּׂמֹן לֵב הָעָם הַזֶּה וְאֵזְנוֹ הִכָּבַד וְעֵינָיו הִשְׁעוּ וְגו', הַכְּתוּב רֹצֵף שִׁיתְחַדֵּשׁ עֲלֵיהֶם סִבָּה שֶׁלֹּא יִסְתַּכְּלוּ בְּעִבּוּרָה בְּעֵינֵי עוֹלָמָם, מִמֵּה שֶׁמְחַדֵּשׁ לָהֶם מְלַחְמָה אוֹ רָעָה וְהַדּוֹמָה לָהֶם. וְהָיוּ גְבוּכִים בְּתִקּוּן הַמְעֵשָׂה הַהוּא, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (דְּבָרִים כח, כט): וְהִיִּית מְמַשֵּׁשׁ בְּצִהָרִים כְּאֲשֶׁר יִמְשֵׁשׁ הָעוֹר בְּאַפְלָה, וְכֵמוֹ שֶׁכָּתוּב (איוב ה, יג-יד): לִכְד חֲכָמִים בְּעֵרְמָם וְגו', יוֹמִם יִפְגְּשׁוּ חֲשָׁךְ וְגו'. וְאָמַר (שם יב, כד-כה): מְסִיר לֵב רָאשֵׁי עַם הָאָרֶץ וְגו'. יִמְשֵׁשׁוּ חֲשָׁךְ וְלֹא אוֹר וְגו'. וְאֵלָה סָבְרוּ שֶׁהוּא בְּעֵינֵי הַתּוֹרָה, וְהִיָּה עֵינָיו וְשֵׁב וְרַפָּא לוֹ, יִשׁוּבוּ מֵהַלְחָם בְּאוֹיְבֵם וְיִנְחוּ מִמֶּנּוּ, כְּאֲשֶׁר אָמַר בְּמִלְחָמָה (יהושע ה, יא): וְהוּא לֹא יוּכַל לְרַפָּא לָכֶם וְלֹא יִגְהַה מִכֶּם מְזוֹר.

חיזוק לב האדם

³⁰² וְהַשְּׂלִישִׁי בְּחִזּוֹק הַנְּפֶשׁ, בְּבֹא פִּגְעַת מְרָעָה וּמְשִׁמוּעָה שֶׁלֹּא יֵאבֵד מֵהֶם, שְׁמֵעוּהָ בְּסִפְרִים וְסָבְרוּ שֶׁהוּא חִזּוֹק הַלֵּב שֶׁלֹּא יִקְבַּל הָעִבּוּדָה, וְכֹל שֶׁכֵּן שִׁיחֲסוּ הַכְּתוּב אֶל הַלֵּב בְּעִבּוּר שֶׁהֲנִפֶשׁ בוֹ, וְהוּא אָמַר (שְׁמוֹת ט, טו-טז): וְאֲנִי אֶקְשֶׁה אֶת לֵב פְּרַעֲה, וְחִזְקֵתִי אֶת לֵב פְּרַעֲה (שם יד, ד), כִּי אֲנִי הַכְּבִדְתִּי אֶת לְבָבוֹ (שם יא, א), וְאָמַר עַל סִיחוֹן (דְּבָרִים ב, ל): כִּי הִקְשָׁה ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת רִחוֹ וְאָמַץ אֶת לְבָבוֹ. ³⁰³ וְנִצְטָרֵךְ פְּרַעֲה לְחִזּוֹק נְפֶשׁוֹ שֶׁלֹּא יֵאבֵד בְּמִכּוֹת הָהֶם עַד שִׁיִּשְׁלַמוּ לוֹ שְׂאָר הַמִּכּוֹת, וְכִבְּרָ בָּאָר לוֹ זֶה בְּאֵמְרוֹ (שְׁמוֹת ט, טו-טז): כִּי עֵתָה שִׁלַּחְתִּי אֶת יָדִי וְאָף אוֹתְךָ וְגו', וְאוּלַם בְּעִבּוּר זֹאת הָעֲמַדְתִּיךָ וְגו'. אֲבָל סִיחוֹן נִצְטָרֵךְ לְחִזּוֹק לְבָבוֹ שֶׁלֹּא יֵאבֵד מִפְּחַד שֶׁמַּע בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (דְּבָרִים ב, כה): אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן שְׁמַעְךָ וְרָגְזוּ וְחָלוּ מִפְּנֵיךָ, ³⁰⁴ וְכֵן אֲנִישֵׁי אָרֶץ כְּנַעַן הִצְטָרְכוּ לְחִזּוֹק שֶׁלֹּא יִמִּיתֶם פֶּחַד הַשְּׁמוּעוֹת, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (יהושע ב, יא): וְנִשְׁמַעוּ וְיִמַּס לְבָבְנוּ וְגו', וְעַל כֵּן אָמַר (שם יא, ב): כִּי מֵאֵת ה' הִיִּתָה לְחִזּוֹק אֶת לְבָבְךָ לְקִרְאֵת הַמְּלַחְמָה אֶת יִשְׂרָאֵל.

הַהֲכָרָח - חוסר הבחירה החופשית. **רַחֲב הַלְשׁוֹן** - יש בשפה מילים וביטויים בעלי משמעויות רבות ושונות. **הַדְּבָר בְּלִבָּד** - משמעות מילולית אחת למילה. **הַמְנִיעָה בְּאֲהָרָה** - ציווי ה' להימנע ממעשה מסוים. **כְּמִנְיַעַת הַמְעֵשָׂה** - כְּמִנְיַעַת ה' את האדם מהיכולת לחטוא. **בְּמִצְוָה** - מצד ציווי ה'. **מִתְקַנּוֹת הָעוֹלָם** - תיקון מצבם בעיני העולם. **שֶׁלֹּא יֵאבֵד מֵהֶם** - שיצליח לסבול את הפורענות. **הָעִבּוּדָה** - ציווי ה'. **הַשְּׁמוּעוֹת** - על עצמתם של ישראל.